

ЕПІДИГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ІМЕННИКА *FRECHHEIT* В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

(на лексикографічному та публіцистичному матеріалі)

*У статті розглядаються епідигматичні характеристики слова, встановлюється ієрархія значень у семантичній структурі німецького іменника **Frechheit** на основі епідигматичного аналізу тлумачних словників та публіцистичних текстів.*

Ключові слова: епідигматика, семантична структура слова, сема, семний комплекс, семема.

*В статье рассматриваются эпидигматические характеристики слова, устанавливается иерархия значений в семантической структуре немецкого существительного **Frechheit** на основе эпидигматического анализа толковых словарей и публицистических текстов.*

Ключевые слова: эпидигматика, семантическая структура слова, сема, семный комплекс, семема.

The article deals with the investigation of epidigmatic characteristics of the word. Epidigmatics has been studied on the example of the German noun "Frechheit". The hierarchy of meanings in the semantic structure of the word "Frechheit" has been distinguished with the use of the thesauruses and the texts of German newspapers.

Key words: epidigmatics, semantic word structure, seme, seme complex, sememe.

Протягом останніх десятиліть простежуються суттєві зміни у лінгвістиці щодо розуміння мови як системно-структурного явища. Переосмислення природи семантичної структури слова є важливою зміною у розвитку семантичної теорії. Як відомо, значущість кожного лінгвістичного елемента визначається його парадигматичними і

синтагматичними зв'язками, які формують системні відношення у мові. Нині поряд із вивченням лінійного та парадигматично-асоціативного плану вираження значення слова великого значення набувають асоціативно-дериваційні зв'язки за формою і змістом, що виявляються на рівні слів та окремих значень. Такий тип зв'язків позначається терміном епідигматичні відношення. Поняття трьох вимірів лексики - парадигматику, синтагматику і епідигматику запропонував свого часу Д. М. Шмельов [3: 50-55]. На його думку, всі три типи зв'язків мають між собою певне співвідношення, що підтверджується формуванням нових слів та лексичних значень. Синтагматика і парадигматика відображають розміщення денотатів у просторі, тоді як епідигматика є третім просторовим виміром, який охоплює внутрішньо-структурні інтегральні відношення в семантичній системі значень полісеманта (Д. М. Шмельов, О. Д. Огуй та ін.) або відношення між дериваційно пов'язаними елементами одного значення, що відображають різні референти (предмети) чи денотати (класи предметів) дійсності [2: 34].

На сьогоднішній день вивчення епідигматики продовжують у своїх дослідженнях Н. Г. Іщенко, Л. О. Кудрявцева, Е. В. Кузнєцова, Л. М. Мурзін, О. Д. Огуй та їхні учні (С. Баланюк, І. Буяр, Р. Угринюк, Ж. Черська та ін.). Однак, епідигматичні характеристики компонентів лексико-семантичного поля на позначення *зухвалої* поведінки в сучасній німецькій мові досі не поставали предметом окремих досліджень, що й зумовлює актуальність та наукову новизну нашого дослідження.

З метою здійснення опису епідигматичних аспектів іменника *Frechheit*, враховуючи його етимологію та принципи визначення семем у лексикографічних джерелах, скористаємося тлумачними словниками німецької мови, оскільки саме вони оптимально фіксують епідигматичні відношення, в яких перебувають внутрішні ознаки денотата.

Також для того, щоб з'ясувати, наскільки самостійними можуть бути в мові семантичні компоненти значення досліджуваного слова, вважаємо за доцільне дослідити прояв цих сем і семних комплексів у текстовому оточенні. Матеріалом для дослідження реалізації епідигматичних відношень в публіцистичних текстах слугували німецькі інтернет-видання за 2011 р. [8; 11; 13; 15] у межах вибірки 26 млн. слововживань.

Для дослідження епідигматичних характеристик зазначеної лексики із 6 тлумачних словників виписуємо семі, позначені арабськими цифрами, та в їх межах відповідні компонентам тлумачення семи й семні комплекси, що виокремлені семиколоном. У нашій розвідці семіою у словнику вважаємо одиницю, яка умовно виражена одним повнозначним словом (словоформіою), а комплексом сем - словосполучення, якщо вони компактно передають ту чи іншу змістову семантичну ознаку семі [1]. Далі визначаємо ієрархію повторюваних сем і семних комплексів та уточнюємо її за допомогою проаналізованих текстів, зазначаючи кількісні випадки вживання тої чи іншої семі або семного комплексу. Узагальнюємо дані та аналізуємо опис семантичної структури слова в тексті.

Отже, іменник *die Frechheit* є похідним від прикметника *frech* з додаванням суфікса *-heit* [14]. Тому історія його виникнення та семантика нерозривно пов'язані зі семантикою прикметника *frech*. Згідно з М. Мейером [10], спочатку слово *Frechheit* позначало „життєву позицію, спосіб існування, форму духовної незалежності, власний шлях“, що проявляється в словах і жестах, нешанобливо бере під сумнів норми і стандарти. Науковець вважає, що у колишньому розумінні найбільшою *зухвалістю* є пошук справедливості, вміння говорити правду, якої ніхто не хоче чути, а *зухвальцями* є „блязні, які бачать нас наскрізь і відкривають наші таємниці“. Сучасна ж *зухвалість* „зовсім вичерпується у егоцентричному бажанні відрізнятись“ [10].

Семантика іменника „*Frechheit*“, як і багато інших слів німецької мови, внаслідок впливу різних об’єктивних історичних умов зазнала певних змін. У наш час крім найстійкіших початкових сем утворилися нові із обширнішою абстрактною семантикою. У одних тлумачних словниках *Frechheit* пояснюється як зухвала поведінка (1. *Freches Benehmen; das Frechsein; Freches Betragen*), зухвалий вчинок, дія чи висловлювання (2. *freche Äußerung oder Handlung*) [4; 6; 7], в інших - через синоніми *Unverschämtheit, Dreistigkeit, Anmaßung* [13]; *Arroganz, Chuzpe, Dreistigkeit, Impertinenz, Ungezogenheit, Unverfrorenheit, Unverschämtheit* [7]; 1) *Unverschämtheit*; 2) *Ungezogenheit* [9], словник онлайн DWSD [5] виділяє також семний комплекс *kindliches ungezogenes Verhalten*. У словнику *Langenscheidt* ця лексема взагалі відсутня.

Отже, як бачимо, іменник *Frechheit* не має єдиної дефініції. Тому, проаналізувавши й об’єднавши вищенаведені лексикографічні тлумачення, та, виділивши семні комплекси, ми підсумували, що *Frechheit* - це зухвала поведінка (зухвале висловлювання, дія, вчинок) (*Freches Benehmen (freche Äußerung oder Handlung)*), і виділили наступні комплекси сем:

1. „*Unverschämtheit, Respektlosigkeit, Dreistigkeit, Unverfrorenheit* – нахабність, хамство, нешанобливість, безсоромність“;
2. „*Verwegenheit, Kühnheit, Tollkühnheit, Tapferkeit, Waghalsigkeit* - відчайдушність, відважність (хвацькість), сміливість, ризикованість (з позитивною конотацією)“;
3. „*Chuzpe* - зухвалість, нахабство, відчайдушність“;
4. „*Ungezogenheit, Unart, kindliches ungezogenes Verhalten* – пустотлива дитяча поведінка: зухвалість, неслухняність, пустотливість“.

Проведений текстовий аналіз підтвердив, що негативно конотований семний комплекс 1: „*Unverschämtheit, Respektlosigkeit, Dreistigkeit, Unverfrorenheit* – нахабність, хамство, нешанобливість, безсоромність“, найбільше вживається авторами у газетних публікаціях – 118 ВСВ із 172

зафіксованих нами випадків використання іменника *Frechheit*, і служить для позначення зухвалої, нахабної поведінки, що може бути вчинком, дією чи висловлюванням, проявляється у відсутності шанобливості, поваги, скромності, у безцеремонному ставленні до інших, цинізмі. Лівова частка цих прикладів зустрічається у текстах на політичну та культурну тематику, де іменник здебільшого синтагматично пов'язаний з іменниками на позначення особи за професією та родом занять, власними іменами та прізвищами. Як правило актантами тут виступають проміненнтні особи (*Bundespräsident, Kanzler(in), Abgeordnete, Minister, K. T. zu Guttenberg*). Це наводить на думку, що така поведінка не є наслідком браку виховання, а її спричинюють зарозумілість, зверхність, пихатість, прагнення до влади, бажання наживи, добитися мети будь-якою ціною:

Mit Hilfe gefälschter Unterlagen und einer gehörigen Portion Frechheit wurde er als leitender Oberarzt einer Psychiatrie eingestellt [11: 25.01.2011].

Дуже часто (12 СВ) з метою показати, що у сьогодишньому світі нахабство, хамство часто є рушійною силою високих здобутків та процвітання і, що, як це не прикро, попри всі закони моралі, воно перемагає добropорядність й справедливість, ставши для багатьох успішних людей принципом, навіть, девізом, використовується фразеологізм „*Frechheit siegt*“:

Guttenberg hat es auch hier wieder mit dem bewährten Prinzip "Frechheit siegt" versucht [15: 28.01.2011].

Іменник може вживатися і метафорично. Так, найбільшою зухвалістю життя вважається його конечність, неможливість уникнути смерті:

Doch die größte Frechheit des Lebens ist und bleibt, dass es mit dem Tode endet [15: 19.10.2010].

Опрацювавши всі ці приклади, ми виявили, що у межах семного комплексу 1 в багатьох випадках у моделях типу *Schlicht eine F.!, Eine F.,*

Das ist eine F., eine absolute F., eine bodenlose F. слід виокремити семи, не зафіксовані лексикографічними укладачами, які, на наш погляд, варто додати до словникової шпальти:

а) „**Zumutung**: неподобство“ (34 ВСВ зі 105):

„*Unsere **Leistung** war eine **Frechheit**. So darf man sich zu Hause nicht aus der Saison verabschieden*“, sagte Manuel Neuer... [8: 08.05. 2011];

б) „**Unfug**: безчинство“ (7 ВСВ зі 105):

*Eine andere Schreiberin ereifert sich: "Scheiss Linke Medien und Parteien!! Nur wegen so ner kleinen Sache ihn so fertig zu machen **ist eine Frechheit!**"* [8: 02. 03. 2011];

в) „**Schande, Schmach**: ганьба! сором!“ (9 ВСВ):

*Veh sah noch einen gravierenden Grund für die dröge Nullnummer: den schlechten Platz, ein „**Kreisklassenplatz**, ein **Scheißplatz**, eine **Katastrophe**, **eine bodenlose Frechheit**“, zürnte er nicht zum ersten Mal* [8: 29.08.2011].

Комплекс сем 2 „*Verwegenheit, Kühnheit, Tapferkeit, Waghalsigkeit* - відчайдушність, відважність, хвацькість, сміливість, ризикованість (у позитивному значенні)“, виявився набагато менш частотним, ніж очікувалося, всього 13 ВСВ. Майже всі ці приклади зустрічаються в статтях на спортивну тематику у текстовому оточенні типу *mutig, jung, stark, schnell, beweglich, mit F. agieren, die nötige F. besitzen*, позначаючи *зухвалість* як необхідну рису характеру спортсменів:

„*Wir müssen alle Kugeln, die wir im Revolver haben, verschießen*“, fordert KSC-Trainer Rainer Scharinger, „*und die nötige **Frechheit besitzen**, den Cup-Verteidiger hier ordentlich zu fordern*“ [8: 25.10.2011].

В деяких контекстах ця сема, тісно переплітаючись із першим семним комплексом, отримує негативну конотацію: **Respektlos und forsch, selbstbewusst und leidenschaftlich sollten seine Spieler die Aufgabe annehmen**, „*nur mit **Frechheit** kann man in Stuttgart was holen* [8: 25.10.2011].

Семний комплекс „*Chuzpe*: зухвалість, нахабство, відчайдушність“ зазначається лише одним словником [7]. У текстовому аналізі ми виявили 16 прикладів, у яких проявляється ця сема, що має значення *зухвалості, нахабства* в більш позитивному забарвленні. Як показують приклади, у цьому смислі *зухвалість* служить засобом досягнення мети за допомогою вміло й сміливо проявленої ініціативи, це вміння, не зволікаючи, використати потрібний момент, діючи швидко, влучно, рішуче, інколи хитро, з певним шармом. Така поведінка не має на меті принизити чи образити когось, хоча, часом й викликає обурення оточуючих своєю безсоромністю та відсутністю комплексів:

Es gibt nur eine Ausnahme, die zugegebenermaßen höchst ungerecht ist: Wenn es sich bei dem Praktikanten um eine hübsche junge Dame handelt, wird der Chef eine gewisse charmante Frechheit wahrscheinlich gerne hinnehmen [15: 17.04.2009].

*Mit Sachlichkeit und **Frechheit** zur Gehaltserhöhung* [13: 01.08.2011].

Слід наголосити, що вислів "*Frechheit siegt*" може вживатися в різному семантичному значенні, в залежності від контексту, для сем 2 та 3 він часто виступає як заохочення до дії, підбадьорювання.

Семний комплекс 4 „*Ungezogenheit, Unart, kindliches ungezogenes Verhalten* – пустотлива дитяча поведінка: зухвалість, неслухняність, пустотливість“ ми не зафіксували у жодному прикладі. Натомість вважаємо за доцільне виділити ще один комплекс сем (5), встановлений в результаті текстового аналізу: „*Flegelei, Rüpelei, Pöbele*і: хамство, грубість, невихованість, неввічливість, неотесаність“, який проявився в 25 ВСВ. На відміну від інших семних комплексів таке *хамство* є проявом браку манер, виховання, почуття такту, яке може проявлятися як неосвіченими особами, так і на найвищому рівні. Наприклад, висловившись про зовнішність французького президента Саркозі, президент США Обама дозволив собі нетактовну *зухвалість*:

Gerade begannen sich Sarkozys Züge aufzuhellen, da gestattete sich Obama eine kumpelhafte Frechheit: Nach dem was er so höre, habe die kleine Giulia Sarkozy ihr Äußeres wohl von ihrer "wunderschönen Mutter" Carla Bruni geerbt und "nicht vom Vater". Und das, so Obama, sei "eine gute Sache" [13: 04.11.2011].

Ця сема проявляється через синтагматичний зв'язок з прикметниками типу *kumpelhaft, pöbelhaft, rüpelhaft, ekelhaft*, дієсловами *verhöhnern, beleidigen*:

„Dass ein Mann mit so einer sportlichen Vita nun als ‚Chefchen‘ verhöhnt wird, ist unerhört und eine Frechheit“, schlug sich der Klub auf die Seite des Spielers [8: 29.04. 2011].

Таким чином, проведене дослідження приводить до висновку, що з часом семантична структура слова зазнає певних змін, втрачаючи або набуваючи нових значень. Ми виявили, що найбільшою уживаністю (118 ВСВ) характеризується визначений на основі лексикографічного аналізу комплекс сем 1: *„Unverschämtheit, Rücksichtslosigkeit, Dreistigkeit, Unverfrorenheit* – нахабність, хамство, нешанобливість, безсоромність“ та, опираючись на контекстуальний аналіз, виділили в його межах ще 3 семи: а) *„Zumutung*: неподобство“; б) *„Unfug*: безчинство“; в) *„Schande, Schmach*: ганьба! сором!“. Нами не зафіксовано жодного прикладу вживання семного комплексу *„Ungezogenheit, Unart, kindliches ungezogenes Verhalten* – пустотлива дитяча поведінка: зухвалість, неслухняність, пустотливість“. Це, на наш погляд, свідчить про те, що сьогодні лексема *Frechheit* втрачає таке своє значення. На основі аналізу газетних текстів ми додатково виділили семний комплекс 5: *„Flegelei, Rüpelei, Pöbelei*: хамство, грубість, невихованість, неввічливість, неотесаність“.

У перспективі варто дослідити епідигматичні характеристики інших компонентів лексико-семантичного поля на позначення *зухвалої* поведінки.

Список використаних джерел та літератури:

1. Баланюк С. С. Прикметники зі значенням „особливий“ в англійській мові: парадигматика, синтагматика, епідигматика: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / С. С. Баланюк. - Чернівці, 2009.
2. Огуй О. Д. Полісемія в синхронії, діахронії та панхронії / О. Д. Огуй.– Чернівці: Золоті литаври, 1998а. – 370 с.
3. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д.Н. Шмелев. – М.: Наука, 1973. – 278 с.
4. Bünting K.D. Deutsches Wörterbuch. - Chur/Schweiz Gesamtherstellung: Isis Verlag AG, und Graphischer Großbetrieb Pößneck, 1996.
5. Digitales Wörterbuch der Deutschen Sprache. – Режим доступу: <http://www.dwds.de/>.
6. Duden. Deutsches Universalwörterbuch.- Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 2003.
7. Duden; Bd. 10. Bedeutungswörterbuch. - Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 1985.
8. Frankfurter Rundschau.-2011.–Режим доступу: <http://www.fr-online.de/>.
9. Göttert K.H. Neues deutsches Wörterbuch.– by Helmut Lingen Verlag GmbH & Co. KG 50679 Köln, 2007.
- 10.Meyer Michel. Über die Frechheit/Aus dem Franz. von L. Federmair.- Baden-Baden; Zürich: Elster-Verl. Zürich: Rio-Verl. 1997, 176 S.; 21 cm.
- 11.Spiegel online.- 2011. – Режим доступу: <http://www.spiegel.de/>.
- 12.Wahrig G. Deutsches Wörterbuch. Neu herausgeben von Dr. Renate Wahrig – Burfeind. Bertelsmann Lexikon Verlag GmbH, Gütersloh, München, 2001.
13. Welt online.- 2011. – Режим доступу: <http://www.welt.de/>.
- 14.Wikipedia. Die freie Enzyklopädie. – Режим доступу: <http://de.wikipedia.org/wiki/>.
- 15.Zeit online.- 2011. – Режим доступу: <http://www.zeit.de/index>.